

МОТИВИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розбудова української держави, матеріальне та духовне відродження її народу, котрі тривають кілька десятиріч, виступають головними важелями реформування всіх без винятку суспільних галузей, серед яких, як доводять численні дослідження науковців, досить суттєвих змін у першу чергу зазнає освіта. Адже за такої нової політичної, соціально-економічної ситуації, що склалася в Україні, освітня галузь, формуючи людину сьогодення, активно підходить до останніх тенденцій розвитку суспільства, які безпосередньо позначаються на її змісті. Відтак, розглядаючи питання відповідності освіти запитам суспільства, на наш погляд, доречним є врахування провідної ролі вчителя в розв'язанні даної проблеми, оскільки реалізація школою соціального замовлення країни відносно формування підростаючого покоління, подальше підвищення якості й ефективності навчально-виховного процесу вирішальною мірою залежать від педагога, рівня його професійної майстерності.

У зв'язку з цим, звертаючись до дослідження особливостей педагогічної діяльності, насамперед необхідно підкреслити, що окреслена проблема представлена широким колом робіт: від організації фахової підготовки у вищому навчальному закладі до дослідження психологічних особливостей діяльності вчителя, післядипломного навчання та вдосконалення його кваліфікаційного рівня. Проте, які б аспекти вищезазначеної проблеми не зачіпали науковці, більшість із них сходиться в думці, згідно з якою фундаментальною основою становлення особистості вчителя на будь-якому етапі його професіоналізації є його професійна самосвідомість.

Розглядаючи останній феномен як складне утворення, ряд авторів (Л.М. Мітіна [5], П.А. Шавірі[7]) підійшли до нього як до процесу усвідомлення особистістю себе суб'єктом професійної діяльності, зокрема педагогічної.

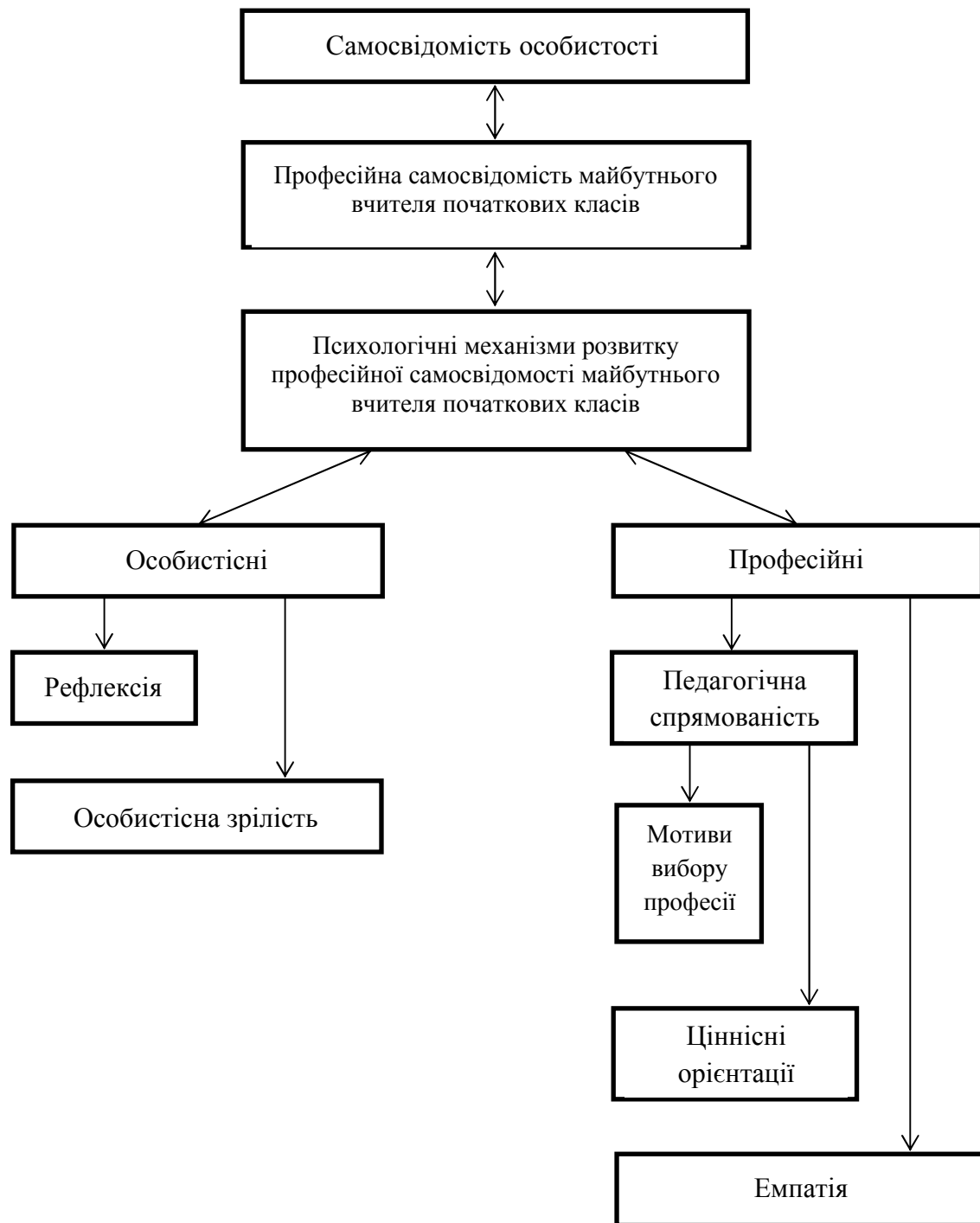
Зосередивши власні зусилля на розробці загальнотеоретичних основ вищезазначеного явища й провівши часткові дослідження окремих його аспектів (І.В. Вачков [2], К.О. Євстаф'єва [3], Л.М. Мітіна [5], О.Л. Туриніна [6], П.А. Шавір [7], В.І. Юрченко [8], Т.М. Яблонська [9] та ін.), переважна більшість науковців зосередила свою увагу на розкритті специфіки професійної самосвідомості саме майбутніх педагогів, передусім середньої й старшої ланок шкільного навчання.

Водночас, як показав проведений нами загальний огляд літературних джерел, спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення певних сторін професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів, виявлено надто мало (К.О. Євстаф'єва [3], В.І. Юрченко [8], Т.М. Яблонська [9]) і, як правило, всі вони орієнтовані на фрагментарне розкриття особливостей прояву її структурних одиниць – когнітивної, афективної, поведінкової.

Комплексне ж дослідження професійної самосвідомості майбутнього педагога 1-4-х класів, виявлення психологічних механізмів її розвитку не були предметом цілеспрямованого вивчення, тоді як вони, безперечно, відіграють важливе значення в професійному зростанні вчителя.

Відтак, з огляду на попередній контекст, слід підкреслити, що одним із завдань нашої дисертаційної роботи стало розкриття психологічних механізмів розвитку професійної Я-підструктури майбутнього вчителя початкових класів.

У зв'язку з цим, аналізуючи ряд праць, у яких йдеться про умови, шляхи, чинники, механізми розвитку самосвідомості в цілому та професійної зокрема, ми дійшли до висновку, що механізмами розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога початкової ланки шкільної освіти є механізми, які визначають розвиток самосвідомості особистості юнацького віку, так звані особистісні механізми, – рефлексія, особистісна зрілість, а також механізми, зумовлені видом професійної діяльності, її психолого-педагогічними особливостями й специфікою професійної діяльності вчителя 1-4-х класів, за нашим припущенням, професійні механізми, а саме: мотиви вибору професії, ціннісні орієнтації як прояви педагогічної спрямованості, емпатія.

Відповідно, розкриваючи вплив вищенаведених механізмів, зокрема професійних, на розвиток професійної Я-підструктури майбутнього вчителя початкових класів, ми в першу чергу звернулись до мотивів вибору професії, незаперечне значення яких у професійному становленні педагога, у формуванні його професійної самосвідомості підкреслюється рядом дослідників.

Так, О.М. Борисова [1], наголошуючи на ролі професійної діяльності у формуванні особистості, зауважила, що мотиви, котрі спонукають студентів до

вступу у ВНЗ, безпосередньо впливають на подальший розвиток і формування їх професійної Я-підструктури.

С.В. Яремчук [10], розкриваючи особливості формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя при вивченні психологічних дисциплін, зазначила, що високий статус мотивів вибору професії є тим сприятливим фоном, який визначає розвиток професійної самосвідомості вчителя.

А.В. Мартинова [4], характеризуючи соціально-педагогічні та особистісно-психологічні чинники розвитку професійної Я-підструктури майбутніх учителів початкової школи, встановила, що найсуттєвіший вплив на розвиток професійної самосвідомості студентів здійснює друга група чинників, серед яких авторка виділяє здібності, нахили, ціннісні орієнтації; мотиви вибору професії; інтерес до професії; ставлення до майбутньої професійної діяльності; мотиваційно-ціннісні орієнтації й очікування від самого себе як майбутнього професіонала; внутрішня активність особистості в напрямку самопізнання; прагнення до самореалізації в майбутній професії.

Відтак, експериментально досліджуючи мотиви вибору професії, пов'язані з майбутньою діяльністю вчителя початкових класів, нами було проведено анкетування, спрямоване на виявлення причин вибору даної професії, характеру їх усвідомлення, шляхів підвищення фахового рівня та перспектив працевлаштування. Всього дослідженням було охоплено 193 студентів I, III, V курсів навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Так, як показали результати дисертаційної роботи, особливості прояву професійних мотивів перебувають у тісному зв'язку з рівнями професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів, що дає можливість вибудувати профілі мотивів вибору професії, характерні для кожного з рівнів професійної Я-підструктури студентів.

Зокрема, у юнаків із високим рівнем професійної самосвідомості (14%) професійний ідеал представлений широким діапазоном професійно важливих

якостей, серед яких основний акцент робиться на якостях блоку спрямованості (любов, повага до дітей, гуманізм, педагогічний оптимізм, любов до своєї роботи) та блоку професійних знань й елементів педагогічної майстерності (професійні знання, уміння, навички, педагогічний такт, комунікативні та організаторські здібності). Досліджувані цієї групи характеризуються адекватною самооцінкою власних можливостей, середнім рівнем самоповаги, котрий відображає об'єктивне ставлення особистості до себе як до професіонала, одночасне усвідомлення нею як позитивних, так і негативних проявів свого "Я" та міру його відповідності професійним вимогам. Побудований для даних студентів типовий профіль саморегуляції свідчить про відносно однаковий рівень сформованості в них усіх регуляторних процесів: планування цілей педагогічної діяльності, моделювання значимих умов, програмування дій та оцінки й корекції результатів. У респондентів із високим рівнем розвитку професійної самосвідомості переважають професійні мотиви ("любов до дітей", "потреба в навчанні та вихованні, в передачі знань молодшим", "бажання перевірити свою придатність до педагогічної діяльності, набути досвіду практичної роботи"), що вказують на дійсно їх педагогічну спрямованість, впевненість у незмінності свого професійного вибору, який зроблено ними самостійно задовго до вступу у ВНЗ.

Студентам із середнім рівнем професійної самосвідомості (63%) притаманний середній рівень розвитку її компонентів. Так, досліджувані даної групи представили в образі вчителя початкових класів людину, що поєднує в собі поряд із якостями блоку педагогічної спрямованості якості блоку загального розвитку особистості й загальноособистісні якості. У цих респондентів виражена неадекватна завищена самооцінка власних особливостей, якій відповідає переважно високий рівень поваги особистості до себе як до фахівця, професіонала. Всі механізми саморегуляції (планування, програмування, моделювання й оцінка результатів діяльності) виявились у них не на вищому а на середньому рівні сформованості. Юнакам властиві предметні мотиви вибору професії ("інтерес до улюблених предметів"), котрі свідчать про

частково-педагогічну спрямованість. Досліджувані цього рівня нещодавно обрали професію вчителя початкових класів, в основному за порадою батьків, і на даному етапі навчання у ВНЗ впевнені в незмінності свого професійного вибору.

На низькому рівні професійної самосвідомості знаходиться 23% студентів, професійний ідеал яких складається здебільшого з загальноособистісних якостей, які є характерними для представників багатьох професій. Самооцінка власних здібностей неадекватна занижена, співвідноситься з низьким рівнем поваги до себе як до фахівця, професіонала. Профіль саморегуляції в групі з низьким рівнем професійної самосвідомості характеризується низьким рівнем розвитку регуляторних механізмів й несформованістю компенсаторних можливостей. Мотивами вибору професії вчителя у таких респондентів є соціальні (“безкоштовне навчання”, “уникнення служби в армії”), утилітарно-прагматичні (“тривала відпустка влітку”, “отримання диплому про вищу освіту”), інфантильні (“прохання батьків”) або відсутність мотивації (“випадковий вступ у ВНЗ”). Представники цього рівня висловлюють сумніви щодо остаточності свого професійного вибору, котрий у переважній більшості випадків здійснено необдуманно, під тиском оточуючих.

Таким чином, зважаючи на результати проведеного нами дослідження, варто зазначити, що порівняльний аналіз результатів дослідження професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів та особливостей прояву його професійної мотивації дає підстави стверджувати, що професійна самосвідомість майбутнього вчителя початкової ланки шкільної освіти тісно пов'язана з його професійною мотивацією: чим вищий рівень професійної самосвідомості особистості, тим вищий рівень професійної мотивації, і навпаки. Це дає підстави розглядати мотиви вибору професії майбутнього вчителя 1-4-х класів як один із показників його професійної самосвідомості, як важливий психологічний механізм її розвитку.

Література

1. *Борисова Е.М.* О роли профессиональной деятельности и формировании личности / Е.М. Борисова // Психология формирования и развития личности. – М.: Просвещение, 1981. – С. 158-176.
2. *Вачков И.В.* Основы технологии группового тренинга. Психотехники: учеб. пособие / И.В. Вачков. – М.: Ось-89, 2008. – 256 с. – (Практическая психология).
3. *Евстафьева Е.А.* Самооценка студентов педучилищ как фактор их профессионального самоопределения: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Евстафьева Екатерина Александровна. – К., 1997. – 188 с.
4. *Мартынова А.В.* Формирование профессионального самосознания будущего учителя начальной школы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Мартынова Алла Васильевна. – Новокузнецк, 2006. – 250 с.
5. *Митина Л.М.* Формирование профессионального самосознания учителя / Л.М. Митина // Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С. 58-64.
6. *Туриніна О.Л.* Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних педкласів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Туриніна Олена Леонтіївна. – К., 1998. – 194 с.
7. *Шавир П.А.* Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А. Шавир. – М.: Педагогика, 1981. – 96 с.
8. *Юрченко В.І.* Формування “Я-концепції” майбутнього вчителя в умовах педагогічного училища: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Юрченко Віктор Іванович. – К., 1997. – 190 с.
9. *Яблонська Т.М.* Розвиток здатності до рефлексії в професійному становленні особистості вчителя початкових класів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Яблонська Тетяна Миколаївна. – К., 2000. – 199 с.
10. *Яремчук С.В.* Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Яремчук Софія Володимирівна. – К., 1999. – 216 с.

Гене́за буття особистості: зб. наук. праць II Міжнар. наук.-практ. конф., 19 – 20 гр. 2011 р. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агенство”, 2011. – Т. 2. – С. 330-334.